

SANDNES BIBLIOTEK GJENNOM TIDENDE

Jeg må begynne med å si litt om historien bak folkebibliotekene først:

«Det danske Landhuusholdningsselskab», stiftet i 1769, tok initiativ til å organisere «almuebogsamlinger» også i Norge.

Prestene, som var grepet av opplysningstidens ideer, førte an i arbeidet. Tanken var bl.a. å bøte på den dårlige skoleundervisningen og å gjøre det mulig, uavhengig av økonomi, å skaffe seg kunnskap og opplysning.

I Christiania ble Deichmanske bibliotek åpnet allerede i 1785 og rommet kanselliråd Deichmans boksamling på 6000 bind, men det ble Sivert Aarflot, lensmann i Volda, som i 1797 åpnet det første frie «laanebibliotek»; - det første effektive folkebiblioteket i landet.

I 1830 kom Henrik Wergeland med sitt « Udkast til Almuebogsamlinger og tilhøve ved saadanne» W. arbeidet mye for opprettelse av «Almuebogsamlinger»

I almue-boksamlingenes første tid hadde den lokale presten diktatorisk makt. Han bestemte bokinnkjøp, tok seg av kataloger, utlån og regnskap. Selve utlånet ble noen ganger utført av klokkeren. Etter hvert kom det styrer som bestemt bokinnkjøp og fastsatte lover og reglement. Lokalene var ofte trange og dårlige, gjerne i kirkens sakristi eller på klokkelemmen. Ofte også i prestegården, og det var nok en del fra «almuen» som kviet seg for å gå dit... Kontingent var nødvendig for å opprettholde driften og gjerne også eneste inntekt.

Staten kommer: Fra 1840-årene begynte det å komme tilskudd fra «Oplysningsvæsenets fond» og for budsjettåret 1876/77 (det året alt offisielt startet i Sandnes) var tilskuddet til samlinger i over 250 prestegjeld hele landet over på kr. 8.000,-

I 1901 kom innstillingen om «Folkebogsamlinger i Norge, deres historie, nuværende tilstand samt forslag til Nyordning», noe som skapte en ny epoke for bibliotekene.

Bibliotekloven kom i 1935, men var uten forpliktende bestemmelser for kommunene.

I 1949 kom ny lov som i prinsippet instituerte obligatoriske folkebibliotek i alle landets kommuner og skolebibliotek i alle folkeskoler.

Den foreløpig siste loven kom i 1985 med nyeste revisjon i 2014.

SANDNES BIBLIOTEK

Forhistorie:

Den 20/2-1852 besluttet Høilands Kommunebestyrelse at det skulle opprettes et almuebibliotek for Høilands Præstegjeld. I samlingen skulle inngå de bøkene som tilhørte selskapet «For Religiøse Bøgers Læsning» (opprettet i 1850) og de som tilhørte «Sogneselskabet». Til grunnleggelse av biblioteket ble det bevilget 35 Spd. Regler for biblioteket ble vedtatt, bestyrelse valgt og bøker innkjøpt. Bøkene ble plassert i et skap på klokkelemmen i Høyland kirke.

I 1854 ble samlingen flyttet til det nybygde skolehuset i Sandnes der hvor Braasten og Idlands forretninger ligger i dag (dette ble skrevet i 1976) Kirkesanger og senere ordfører Anders Tvedt ble bibliotekar. Den sentrale plasseringen samlingen nå fikk betød antagelig mye for den store interessen som Sandnesfolk viste biblioteket alt fra begynnelsen.

I 1860 ble så Sandnes ladested.

I 1864 ble skolehuset revet og flyttet og boksamlingen delt mellom Sandnes og Høyland.

(Høyland biblioteks historie fra 1864-1972 kommer jeg tilbake til)

Det er ikke kjent hvor biblioteket holdt til de første årene etter at Sandnes ble egen kommune, men det ble bevilget penger av bystyret. I 1867 ble det også bevilget 5 Spd til et «Børnebibliothek»

Biblioteket opprettes:

Den 19/10-1876 skjer det:

Da samles Sandnes' «formænd og representanter» i kommunelokalet for å vedta budsjettet for 1877.

Post 18 på sakskartet var «Til et Almuebibliotheks Oprættelse»; - foreslått bevilging var kr. 200,-

Post 19 «Et aarlig Beløb til dets Vedligeholdelse»; - foreslått beløp: kr. 20,- Dette ble vedtatt, og formannskapet ble samtidig bedt om å søke Kirkedepartementet om et engangsbeløp på kr. 200,- samt et årlig tilskudd i 10 år, stort kr. 20,- til bibliotekets «Beståen og Vedligeholdelse» I formannskapsmøte 23/4-1877 kunne kassereren meddele at han fra pastor Iversen hadde mottatt kr. 200,- til «et vordende bibliotek i Sandnes»

Kr. 200,- til nytt bibliotek og årlig bidrag som fast post på budsjettet var oppsiktsvekkende for det nye ladestedet som var svært forsiktig med sin økonomi, men så var to av formannskapets medlemmer lærere, og senere var det stort sett lærere som ble bibliotekarer og medlemmer av styret.

Den første offisielle bibliotekaren var imidlertid Mauritz Kartevold; - urmaker, gruveeier, fritenker og, i flere perioder, ordfører i Sandnes. Han hadde stillingen fra 1876-1885 da han trakk seg pga. uenighet med styret om innkjøp av Alexander Kiellands bøker. Som svar på dette dannet han og andre i 1886 lesesirkelen «Henrik Wergeland» med motto «Ikke at være redde Nogenslags» Her fikk Kiellands bøker plass. Sandnes bibliotek har forøvrig fått Kartevolds symbolske ur og flere andre eiendeler fra Kartevolds arvinger. Dette er i dag utstilt i monterer på vårt bokloft.

I 1880 hadde biblioteket 350 bind og i 1909 2.500. Da lesesirkelen «Henrik Wergeland» ble oppløst i 1896 fikk biblioteket hele samlingen på 280 bind mot at biblioteket betalte lesesirkelens gjeld på kr. 90,-

Fra 1883 til 1909 fikk for øvrig biblioteket et bidrag fra forlaget Samlaget på totalt kr. 4.026; - mer enn kommunen bevilget i samme periode.

Fra 1878 måtte det svares kontingent; - stor kr. 1,- årlig for alle som ville låne bøker; - noe som ble opphevet i 1890 etter skriv til kommunestyret om de mange ubemidlede som brukte biblioteket.

Fra 1891 til 1911 steg bibliotekarlønnen fra kr. 20,- til kr. 100,- årlig

I 1895 fikk biblioteket lokaler i Sandnes sparebanks nye bygg (som f.t. pusses opp) der man fikk utlevert bøkene gjennom en luke i veggen, og i 1897 fikk man låneregler som ble hengt opp på en tavle i «venteværelset»

Låneregler:

1. Kun de Personer der bor inden Sandnæs' Grændser har Adgang til at benytte Bogsamlingen
2. Ingen Bog maa holdes borte over 4 Uger

3. Kun en Bog ad gangen udlaanes til hver Person, af større Værker der bestaar af flere Bind, kan indtil 3 Bind laanes under et
4. Ingen Ombytting af Bøgerne maa finde sted mellom Laanerne i eller udenfor Venteværelset. Enhver laant Bog skal tilbageleveres Bibliothekaren der bestemmer om den atter skal udlaanes
5. Børn under 15 aar skal skaffe Garanti-bevis fra sine Forældre eller Foresatte for de laante Bøger, ligesaa vil Kaution blive krævet af ukjendte Personer
6. Enhver Beskadigelse af bøgerne maa meldes til Bibliothekaren samt erstattes. Undlades dette forspildes Adgang til laan – Se forøvrigt laanereglerne i Bøgene

Samme år ble det også vedtatt instruks for bibliotekaren, som skulle:

1. At forestaa Bogudlaanet saa ofte og til de tider, som dette av bestyrelsen bestemmes, - indtil videre 2 ganger i Ugen, hver gang i 2 timer, - samt dertil benytte de af Bestyrelsen indrettede Protokoller
2. At passe paa at Laanereglerne følges og navnlig sørge for at Bøger som holdes borte over den bestemte Tid, blir tilbagehentet, samt føre skarp Tilsyn med, at Bøgerne tilbakeleveres i ubeskadiget Stand.
3. Bestyre Bogsamlingens Kasse og føre dens Regnskab
4. Hvert aar gjennomse Bogsamlingen og optage en Fortegnelse over udgaaede og makulerede Bøger
5. Hvert aar optage en alfabetisk Fortegnelse over samtlige nye Bøger, som ikke er inført i Katalogen, samt udarbeide helt ny Katalog, naar dette fornødiges

Bøkene ble fuktige i dette nye lokalet, og derfor ble bestyrelsens formann bemyndiget til å søke «at finde et andet Værelse for Bibliotheket»

I slutten av 1914 flyttet biblioteket til Maulandshuset (der Østvolds møbler ligger i dag) Lokalet var 30 kvm, langt og smalt, og det var trangt om plassen.

I 1916 ble det opprettet en barneboksamling.

I 1927 vedtok styret for Sandnes kino etter søknad å bevilge kr. 500,- til innkjøp av bl.a. faglitteratur til biblioteket.

Fra 1927-1936 var det budsjettforslag og bokinnkjøp som ble behandlet i bibliotekstyret. Samlingen var nå på ca. 6.000 bind og årlig utlån 10.000

I 1936 ble det vedtatt å søke om kr. 5.000,- til et byggefond for et nytt bibliotek. På denne tida arbeidet formannskapet med planer om bygging av rådhus i Sandnes, og her fant man en heldig løsning.:

Kinoen trengte nye lokaler, det samme gjorde kommunen, elektrisitetsverket trengte kontorplass og plass til fordelingsstasjon, verksted mm., og biblioteket trengte i høy grad nye lokaler. I 1938 begynte grunnarbeidet på rådhuset.

Lærer O. O. Berge var bibliotekar fra 1914 og til han døde i 1938; - datteren Hervor overtok deretter fram til 1941.

I 1939 ble fag- og skjønnlitteratur skilt og faglitteraturen oppstilt etter Deweys klassifikasjonssystem (som også benyttes i dag)

Krigsårene:

Rådhuset stod noenlunde ferdig i 1941, men den delen som biblioteket skulle ha ble innredet til tre klasseværelser. Nazistyret bestemte at også Rogaland politikammer skulle inn i samme lokaler; - skolen måtte ut og politiet ble værende til krigens slutt.

I krigsårene ble til sammen 136 bøker beslaglagt (ingen kom tilbake), men utlånet steg fra 12.000 til 28.000 pr. år !

I 1941 ble Lars Broch ansatt som bibliotekar og arkivar.

Fred igjen:

19/8-1946 kunne så biblioteket endelig ta i bruk sine nye lokaler, 5 år forsinket. Her ble skjønnlitteraturen plassert langs veggene og faglitteraturen (2 store reoler) plassert midt på golvet. Barnelitteraturen ble plassert i en fløy for seg. Dessuten hadde man nå fått en stor og lys lesesal.

Budsjettet for 1946/47 var på kr. 23.200,-; - av dette kr. 7.500,- til innkjøp av bøker og tidsskrifter. Samlingen bestod nå av 7.500 bind, herav 3.000 bind faglitteratur og 300 oppslagsverk.

I den nye instruksen for biblioteket het det at «Biblioteksjefen skal, i samråd med styret, forestå innkjøp av bøker or ordne med tidsskrift-tinging» Nå steg utlånet raskt og var i 1946/47 på 24.000 bind (selv om det ikke kunne måle seg med krigsårene) Åpningstidene ble utvidet til 41 t/uke.

Her kunne også folk fra Høyland låne.

Aviser og tidsskrifter ble flittig benyttet, og skoleelevene brukte oppslagsverk og lesesal.

I 1953/54 var budsjettet på kr. 40.000,- hvorav kr. 15.000,- til bøker og tidsskrifter.

I 1956 var det til sammen 1.400 låntager; - herav 625 fra Høyland.

Utlånet steg jevnt, og i 1960 var det på 68.955; - noe som iflg. departementets statistikk var størst omløpshastighet for bøker i alle norske byer.

I 1965 kom kommunesammenslåingen. Samtidig fikk biblioteket utvidet sine lokaler siden kommune-administrasjonen flyttet over til tidligere Høyland rådhus (bygget i 1961) 9/8-1965, etter 2 måneders stengetid, ble så biblioteket åpnet etter utvidelsen. Arealet var nå økt fra 160 til 480 kvm.

Utlånet stabiliserte seg på 70.000 pr. år, og barneavdelingen hadde en vekst på 60%. Da ble det også diskutert å ansette fagutdannet barnebibliotekar (men det tok 10 år før denne kom på plass) Klasseorientering ble også diskutert. Etter at Lars Broch gikk av som sjefsbibliotekar i 1968, overtok datteren Brynhild Broch fram til 1973. I 1973 ble Jan Sveinsvoll den første fagutdannede biblioteksjefen.

Den nye bibliotekloven trådte i kraft 1/1-1972 og bibliotekene i Høyland, Høle og Riska ble nå filialer under Sandnes. I 1972 ble det også startet bokbussdrift i Sandnes; - den første av tre bokbusser ble innkjøpt. Bokbussene var lenge populære, spesielt blant de yngste og eldste siden de stoppet der folk bodde i den vidstrakte kommunen Sandnes. Driften ble dessverre nedlagt i 2002 og den siste bussen solgt til Danmark.

I 1975 startet biblioteket en tjeneste som kaltes «Boken kommer»; - en oppsøkende bibliotekjeneste for de som av alder eller andre årsaker ikke kunne komme til biblioteket selv. Brynhild Broch drev denne tjenesten til hun ble pensjonist sent i 1995.

Samtidig startet også biblioteket opp med klasseorienteringer; - noe biblioteket fortsatt driver med i stor stil.

På 1980-tallet steg budsjettet for medieinnkjøp (bøker, tidsskrifter, de første lydbookene og filmene), men biblioteket har alltid hatt en minimumsbemanning

sammenlignet med andre byer på vår størrelse (sikkert likt for andre fagområder i Sandnes kommune)

I 1985 åpnet en spesialavdeling; - musikkavdelingen i tredje etasje.

Den siste utvidelsen av biblioteket i gamle lokaler skjedde et par år etter at brannvesenet flyttet til den nye (nå: gamle) brannstasjonen i 1989. Da fikk biblioteket overta en del av brannvesenets lokaler.

I 1992 ble bibliotekets katalog, utlånssystem og lånerregister digitalisert. En ny og «lett» verden åpnet seg, og vi kunne endelig kaste det lille «fjellet» av en kortkatalog og få «danseplass» foran skranken !

3/1-2000 flyttet så biblioteket til egne lokaler på Vågen der det fortsatt holder hus. I nye lokaler ble det plass til både studieceller og grupperom og ny, DVD-basert filmsamling kom på plass.

Studenter er flittige brukere av studieceller og grupperom. Det fleste bord i lokalet er som regel også opptatt av skoleelever og studenter.

Iflg. den nye bibliotekloven, senest revidert i 2014, skulle bibliotekenes rolle som møteplass vektlegges mye sterkere. Det har biblioteket tatt konsekvensene av og ansatt egen programansvarlig. I dag har biblioteket et rikholdig program for barn og voksne og med gode besøkstall (15.888 i 2019) Arrangementene (i 2019) er i mange kategorier; - 1 debatt, 7 konserter, 20 fortellerstunder, 10 foredrag, 1 karneval, 4 jobbsøkerkurs, 15 kreative verksteder, 8 forfattermøter, 3 forestillinger, 4 festivaler og 5 reparasjonskaféer. Utlån (270.184 i 2019) og besøk (294.434 i 2019) er også bra. Vi samarbeider også med barnehager og skoler om litteratur.

Det er leksehjelp i regi av Røde kors og norskkurs for nye nordmenn.

I dag er alt utlån selvbetjent og foregår på automater, men veiledning har låneren fortsatt bruk for så vi finnes ennå i skrankene...

HØYLAND BIBLIOTEK/GANDDAL FILIAL 1852-1998

Som vi har hørt besluttet herredsstyret i 1852 å opprette et «Bibliothek for Almuen i Høyland» 17. mai 1854 var «Almuebogsamlingens Bestyrelse» samlet. Det ble da overlatt til formannsskap og representantskap å fastsette sted hvor boksamlingen skulle oppbevares og utlån/innlevering finne sted. Deretter fikk bibliotekar Anders Tvedt overlevert innkomne bidrag:

Fra «Oplysningsvæsenets Fond», 20 spesidaler

Fra frivillige, innkassert i skoledistriktene, 9 spesidaler, 4 ort og 16 skilling

Totalt nesten 30 spesiedaler.

«Kjøbet av de Bøger bestemtes, som ansees mest passende for Almuebibliotheket»

I møte 13/9-1854 ble det bestemt at «Udlån av Bogsamlingens Bøger (ca. 150) bliver at aabne efterat bekientgiørelse derom har fundet Sted paa første søndag ved Kirken»

Det var ingen spøk å levere bøkene for sent på denne tiden ! I møte 18/7-1855 ble bl.a. bestemt at «Regnskabet for det forløbne Aar fremlegges av Aarsmødet strax efter Nytaar og med Fortegnelse over de Personer, som mest have gjort sig skyldige i at beholde Bøgerne over den bestemte Tiid – hvilke Personers Navne derefter ved Lensmanden bliver at oplæse», og, i møte 21/1-1856: «Deres Navne som have været mest uefterrættelige med at beholde Bøgerne over den bestemte Tiid, bliver nu at oplæse på Kirkebakken»

Som før nevnt ble bøkene oppbevart i et skap på klokkelemmen (i klokketårnet) i Høyland kirke og utlånet besørget av bibliotekaren om søndagene etter endt gudstjeneste.

I 1854 ble jo boksamlingen flyttet til det nye skolehuset i Sandnes, men alt i 1857 ble det bestemt å flytte samlingen tilbake til kirken igjen «for at den derfra kan uddeles til Almuen til deres større Beqvemmelighed. Bogskabet opstilles med Vedkommenes Approbation i Vaabehuset», og deretter, i 1858, i sakristiet.

Så gikk det mange år, men i 1894 ble det bestemt at samlingen skulle plasseres i Jonassens krambu på Skeiene hvor «2 laasbare Skabe er anbragte»

Bibliotekar ble Svend M. Stangeland og årslønn kr. 50,- Kontingenten ble fastsatt til 40 øre årlig mens «Almuen» i Sandnes kunne få låne for 50 øre/pr. år (på betingelse av samme ordning i biblioteket der) Fra 1899 bortfalt kontingenten.

I 1905 var det klart for flytting igjen; - denne gang til Høyland sparebank som var blitt utvidet dette året. Ny flytting i 1926, nå til Høyland el.verks bygg i Storgata i Sandnes. Her fikk biblioteket et ganske bra rom inntil leieforholdet opphørte i 1946.

Siden det var umulig å skaffe nye lokaler måtte utlånet stanses og bøkene lagres på Stangeland skole, men låntagere fra Høyland kunne få låne i Sandnes bibliotek mot en godtgjørelse fra kommunen kr. 5,- pr låner/år.

Allerede samme år (1946) fikk imidlertid biblioteket nye lokaler i andre etasje på skolehuset på Ganddal og ble værende der til 1988. I det nye lokalet ble det plass til både bøker og leseplasser.

I 1952 kom det et skriv fra Sandnes kommune der en ba om et årlig beløp fra Høyland; - stort kr. 8.975,- for høylandslåneres bruk av Sandnes bibliotek. Tallet ble beregnet slik at Høyland måtte betale sin andel av de administrative utgiftene; - satt til 37,5% Dette gikk Høyland med på fordi «om Høyland skulle drive et eget, tidsmessig bibliotek, ville det uten tvil blitt dyrere enn det Sandnes mener de må ha»

I 1961 ble avtalen om utlån fra Sandnes sagt opp og tanken på et bibliotek i Høylands nye rådhus meldte seg. I et fellesmøte mellom Høyland og Sandnes kom man likevel fram til at det var bedre med ett stort bibliotek enn to små og at et bibliotek i rådhusets sjette etasje ville være lite sentralt og bekvemt for lånerne. Det ble også opplyst at elever på videregående nivå fortsatt kunne låne bøker ved Sandnes bibliotek.

Boksamlingen på Ganddal vokste jevnt og trutt med ca. 400 bind i året. I 1960 var bestanden 7.298 bøker (herav 2.082 fag), i 1968 var den steget til 10.570 bind (3414 fag), utlånet var på 7.575 fordelt på 425 låntagere, av disse 63 barn mellom 12 og 14 år. I 1971 var utlånet steget 22% fra 1969 fordi barn i skolepliktig alder (206) også fikk lov til å låne.

Biblioteket, som nå het Ganddal filial, ble drevet videre som et tradisjonelt bibliotek i andre etasje på Ganddal gamle skole fram til 1988 da biblioteket fikk nye, fine lokaler i Ganddal bydelshus. Til tross for dette gikk utlånet etter hvert så mye ned at politikerne valgte å legge ned filialen i 1998. En stund fortsatte bokbussen med stopp på stedet, men lite utlån også her gjorde at stoppet etter en tid ble sløffet.

